

Reflexia a životný štýl [1970]

Pre ľudské vedomie je charakteristická jeho vybudovaná reflektovanosť: človek nielen že vie, ale aj vie, že vie, t. j. dokáže sa svojím vedomím upnúť aj k tomuto vedomiu. Ináč by sa to dalo vyjadriť tak, že človek nielenže nejaké vedomie má, nielenže si niečo uvedomuje, ale tomuto svojmu vedomiu aj rozumie, čiže nejakým spôsobom rozumie sám sebe. Tieto dva stupne, dve poschodia nevyhnutne patria k ľudskému vedomiu: náš vzťah k veciam, k svetu sa stáva vedomým nie už tým, že svoj praktický vzťah vedomím len sprevádzame, ale až vtedy, keď sa stáva vzťahom vedomia uvedomujúceho si samo seba. Vo vedomí, ktoré sa už neupína iba k veciam, ale zároveň i k sebe, sa otvára cesta pre reflexiu, cesta, ktorá samozrejme vedie, alebo aspoň môže viesť ďalej, teda napríklad i k tomu, čo sme vyjadrili v predošlých riadkoch. Človek nielenže vie a nielenže vie, že vie, ale dokáže si uvedomiť, že je schopný vedieť, že vie. Tam niekde, kde si prví ľudia uvedomili toto, t. j. kde sa svojím vedomím po prvý raz pokúsili uchopiť skutočnosť svojho vedomia, ktoré vie, že vie, niekde tam sa začínajú dejiny filozofie. Tejto trojposchodovej reflexii dal klasickú podobu aténsky filozof z 5. stor. pr. Kr. – Sokrates; je známe jeho vysvetlenie výroku z delfskej veštiarne, že vraj Sokrates je zo všetkých ľudí najmúdrejší (či presnejšie, že nikto nie je múdrejší než on). Sokrates, obžalovaný z porušovania štátneho náboženstva a z kazenia mládeže, nechce tomuto autoritatívnemu výroku štátnej inštitúcie odporovať a tak hovorí: „Zašiel som ku ktorémusi z mužov zdanlivo múdrych; ... keď som ho skúmal a zhováral sa s ním, nadobudol som mienku, že tento muž sa zdá byť múdrom jednak mnohým ľuďom, jednak najmä sám sebe, ale že múdry nie je; a potom som sa pokúšal ukazovať mu, že sa nazdáva, že je múdry, ale že nie je. Tým činom som si znepriatelil i jeho, i mnohých prítomných; avšak odchádzajúc uvažoval som sám pre seba, že oproti tomuto človeku som ja skutočne múdrejší; nepochybne totiž ani jeden ani druhý z nás nevie nič dokonalého, ale tento sa pri svojom nevedení nazdáva, že niečo vie, zatiaľ čo ja ani neviem, ani sa nenazdávam, že viem; vyzerá to teda na to, že som od neho múdrejší aspoň o čosi, práve o to, že sa ani nenazdávam, že viem, čo neviem.“ (Podľa Platóna toto vykladal Sokrates svojim sudcom vo svojej prvej reči na súde.)

Spomínané tri etáže tu máme ako na dlani. – Človek je praktická, aktívna bytosť, t. j. aktívne sa obracia do sveta, aby niečo zasiahol, niečo dosiahol, niečo zmenil. Vo svojom vedomí sa síce upína aj k oným vecným cieľom, ktoré sleduje, ale nevyhnutne aj sám k sebe, k svojej aktivite, k svojej praxi. Prostriedky, ktorými dokáže vedomie uchopiť svoj predmet, sú odvodené,

resp. vypožičané z praxe. Vedomie preto nevyhnutne vychádza z praxe; nie je však iba jej obyčajným sprievodcom, ale rýchlo sa stáva jej najvýznamnejším organizujúcim elementom. Prax bez vedomia (bez myslenia, bez premyslenosti) nie je vlastne nijakou praxou; u zvierat nehovoríme o praxi práve preto, že nie je vedome, premyslene organizovaná. Prax je skutočnou praxou len vtedy, ak je uskutočnením nejakého vedomého rozvrhu. Také uskutočnenie, samozrejme, sa vždy ku každému projektu len približuje, uskutočňuje vždy zároveň o čosi viac i o čosi menej, než bolo v rozvrhu. Napätie medzi vedomým rozvrhom (úmyslom) a jeho realizáciou je jedným z najsilnejších motívov myslenia. Človek je totiž schopný svoju prax nielen vedome projektovať a riadiť, ale je schopný dodatočne sa k nej vracieť, opätovne ju podrobovať rozborom a vo svetle realizačných úspechov aj neúspechov preskúmať svoje pôvodné úmysly. Z toho všetkého očividne vyplýva, že, ako už bolo povedané, vedomie nie je obyčajným sprievodcom praktickej aktivity, ktorá by sa takisto rozvíjala aj bez neho, ale že je samostatnou aktivitou, ktorá má v ľudskej praxi ako celku riadiacu funkciu. Ako samostatná aktivita je vedomie (myslenie) zároveň praxou, t. j. zároveň realizáciou určitých projektov – pochopiteľne, že projektov vedomých. Ale aj v rovine vedomia sa realizácia vždy viac či menej odlišuje od každého projektu, a vedomie samo je schopné sledovať to ako napätie medzi tým, čo zamýšľalo, a tým, čo dosiahlo, uskutočnilo. A práve toto je možné len vďaka tomu, že vedomie skutočne samostatnou aktivitou je; a to takou aktivitou, ktorá má schopnosť vracieť sa sama k sebe, zameriavať sa na seba, kontrolovať sa, a najmä rozumieť si. Toto všetko máme na mysli, ak hovoríme o reflexii a o reflektovanosti (mnohonásobnej reflektovanosti) ľudského vedomia.

Vďaka tomu, že vedomie si je schopné rozumieť – a to do takej miery, do akej siaha jeho prenikavosť –, dokáže presvetliť samu ľudskú prax ako celok, a jej prizmou i svet, v ktorom sa táto prax uskutočňuje. Ale navyše: až v tomto presvetlení, presvietení, môže byť otázka životnej praxe ako celku vôbec položená (takisto otázka sveta). Je naša životná prax vôbec celkom, je skutočnou jednotou, je vnútri a v hĺbke naozaj integrovaná? A kde, v čom sú základy jej integrity? V akej rovine je vnútorná jednota ľudského života zakotvená?

Podobné otázky majú mimoriadny význam práve v epoche, ktorá industrializačnou dynamikou a prevratnými zmenami spoločenských štruktúr často narúša a až dezintegruje mnohé medziludské zväzky, tradičné inštitúcie a štruktúry, čo všetko nemôže zostať bez dôsledkov aj na vnútornú životnú integritu jednotlivcov. Životná jednota, nenalomený charakter, integrita osobnosti – nič z toho neprestalo byť ani v našej epoche

postulátom života skutočne ľudského. Spoločenské štruktúry nás nútia žiť v rozmanitých okruhoch a sférach: v rodine, v škole či v zamestnaní, medzi susedmi z ulice či z dediny, v politických alebo záujmových organizáciách. To má za následok, že si tvoríme rozmanité typy komunikácie s každým z jednotlivých „svetov“, reprezentovaných uvedenými a podobnými sférami a okruhmi. Považujeme za pochybné, nezdravé, ba neludské vystupovať v týchto rozličných svetoch ako rozliční ľudia; pociťujeme potrebu zblížovať tieto svety, prepojiť, zjednocovať: chceme žiť v jednom svete, vo svete, ktorý je práve tak náš vlastný, ako univerzálny, spoločný všetkým. Kto nemôže a nedokáže takto prepojiť a zjednotiť všetky roviny a sféry svojho života, je obeťou tlakov, ktoré sám zvládnuť nestačí; kto ich prepojiť nechce, internalizoval pluralitu a rozpornosť okruhov, v ktorých sa pohybuje jeho život, udomácnil sa v nej a dal sa na akúsi „schizofréniu“, ktorá v skutočnosti narúša a deklasuje všetky jeho vzťahy k iným ľuďom a tým aj ľudskosť jeho vlastného života. Mnohé prípady takejto „schizofrénie“ vyplývajú z nejakého morálneho zlyhania, ktoré sa začína ako klamstvo voči iným a nevyhnutne ústi v klamstve voči sebe samému. No nie je to tak vždy; morálny aspekt sa najčastejšie objavuje dosť neskoro, obyčajne vo chvíli, keď sa človek začne brániť pohľadu na vlastnú situáciu, na to, aká skutočne je. Taký pohľad sa nám spravidla otvára zrazu a akoby náhodne, a takmer vždy ako škrt cez to, čo sme si do tej chvíle o sebe a o svojom živote mysleli. Zaskočí nás, cítíme sa ním obvinení, vidíme, ako sa naše ustálené istoty otriasajú a niekedy priamo rúcajú, a máme silné sklony podobné nápady vypudiť z mysle. Ak nejde o našu vlastnú myšlienku, máme sklon nepočuť, nechápať, alebo slovám iného človeka rozumieť pokiaľ možno bez ujmy (prípadne tak, aby sme ich mohli ľahko napadnúť). Zlo obyčajne nepramení v zlom úmysle, to sú len výnimky; morálne zlyhanie netkvie vo vymýšľaní spôsobov, ako uskutočniť zlo, ale vo vymýšľaní spôsobov, ako zlo ukryť, zakryť, urobiť ho nenápadným a zanedbateľným, či dokonca ako ho prehlásiť za dobro, t. j. mystifikovať, ako oklamať iných a seba.

Reflexia môže byť práve tak korektná a pravdivá ako falošná a lživá; reflektovať buď chceme, alebo nechceme; reflexiu môžeme práve tak vyhľadávať ako sa jej vyhýbať, brániť sa jej, odháňať ju. Pravdaže, reflexia sama nie je oným svetlom, ktoré môže osvetliť našu situáciu a naše vlastné konanie, ale značí otvorenosť, prístupnosť voči takému osvetleniu a samotnému svetlu. Reflexia nevytvára obraz našej situácie a našej životnej polohy, ona samotná nie je jediným jeho producentom; a ak ním predsa je, potom klame, zakrýva, mystifikuje. Reflexia, ktorá chce sama všetko vykresliť, znázorniť a zhodnotiť, vie, pravdaže, už dopredu, k akému to obrazu smeruje; vie, aký obraz potrebuje, t. j. aký obraz bude slúžiť (tak sa

aspoň nazdáva) cieľom, ktorým sa sama oddala. Naproti tomu pravá reflexia presvetľuje ľudský život vo všetkých jeho polohách a vrstvách len preto, že sama sa nechá osvietiť a presvietiť, že sama sa otvorí svetlu, s ktorým však manipulovať nemôže a ani nechce. V tomto zmysle reflexia vôbec nie je iba intelektuálnou či dokonca „nadstavbovou“ záležitosťou; najmä však nie je nijakým aparátom, lepšie či horšie fungujúcim racionálnym mechanizmom, ale vždy je súčasne osobným stanoviskom, výrazom a dôsledkom určitého etosu, určitej životnej orientácie, životného štýlu. A znova - nie iba púhym výrazom, ale presvetľujúcim pomocníkom i korektívom takého štýlu.

Systematicky vybudovaným (alebo lepšie, budovaným) myšlienkovým a duchovným oborom, ktorý urobil z reflexie svoje východisko, metódu i trvalý cieľ, je filozofia. Filozofia je nepochybne vecou vedomia, myslenia, a to najčastejšie abstraktného myslenia. Na rozdiel od všetkých vedných oborov, jestvujúcich i perspektívnych, môže byť filozofia sama sebe legitímnym problémom, témou. To značí, že svetlo, ktoré môže filozofia vrhnúť na ktorúkoľvek tému, na ktorúkoľvek situáciu, nemusí nevyhnutne udržiavať v pozadí prítmie alebo tmu. Filozofia nemusí vychádzať z predpokladov a princípov, ktoré zostávajú mimo dosah jej kontroly. Ak niektorá filozofia predsa len ponecháva priestor takýmto neosvetleným, nekontrolovaným princípom, je to jej konkrétny nedostatok a priam vina, ale v nijakom prípade to neznačí osudové zaťaženie každého myšlienkového pokusu, ako o tom niekedy počujeme vykladať. Je však skutočnosťou, že filozofia, ktorá sa prediera stále hlbšie k vlastným koreňom, sa nevyhnutne dostáva mimo oblasť púhej myšlienky. Korene filozofie ako myšlienkového úsilia a myšlienkového aktivity nie sú totiž len myšlienkové; a to nie iba preto, že každé myslenie, každá reflexia vychádza z praxe a na prax nadväzuje (práve tak, ako k určitej praxi zase smeruje). Filozofia je prizmou, v ktorej sa ukazujú inak skryté najzákladnejšie štruktúry a priamo počiatky, princípy ľudskej aktivity, najzákladnejšie rozvrhy ľudskej praxe, ba ľudského života vôbec; a filozofia nemôže vyjasňovať pohľad na tieto skryté základy dištancujúc sa zároveň od všetkých takýchto základov, ale iba tak, že niektoré prijme a iné odmietne, že jedny umlčí a iným dá slovo, jednoducho, že sa na tejto najzákladnejšej životnej roviny kvalifikovane, t. j. filozoficky odôvodnene, premyslene, vedome rozhodne, že volí. A nevolí tak, že by potom z roviny abstraktnej voľby prakticky odvodzovala dôsledky pre všetky nižšie roviny, ale tak, že buď ono základné pred-filozofické rozhodnutie prijme (svojím spôsobom, t. j. celým myšlienkovým aparátom, celou svojou stavbou), alebo odmietne; odmietnuť ho však môže len voľbou iného rozhodnutia, ktoré inšpiruje, vyvoláva, podporí - ale ktoré aj v takom

prípade zostáva rozhodnutím pred-filozofickým a mimo-filozofickým, t. j. rozhodnutím celoživotným, generálnym obratom životnej a myšlienkovej orientácie.

Každá ľudská aktivita má dva konce, dvojaké ukončenie: mení svet a mení i samotného aktívneho človeka. Človek nemôže premieňať svet bez toho, že by nepremieňal sám seba. A sám sa nemôže zmeniť bez toho, že by nepremenil, nezmenil aj svoj svet. Je to priamy dôsledok okolnosti, že subjekt sa deje a že netrvá uprostred svojich akcií nemenne. Čokoľvek učiní hoci na samom okraji svojej akčnej sféry, všetko zasiahne v niektorých svojich dôsledkoch i jeho samého priamo v centre jeho bytosti. Ináč povedané: nech človek urobí čokoľvek, a nech by to bolo akokoľvek utilitárne či efemérne, vždy to súčasne znamená zaujatie celoživotného stanoviska či prístupu k svetu ako celku. Základný vzťah k svetu, základná životná orientácia sa rozvrhuje v každej, čo ako partikulárnej akcii; navonok nemusí nijako nápadne vystupovať, ale v hĺbkach sa formuje. Filozofia je pred všetkými myšlienkovými disciplínami povolaná, aby ako v röntgenových lúčoch ukazovala, osvetľovala a (v abstraktnej rovine) formulovala tieto základné postoje a prístupy k svetu, k ľuďom, k sebe samému. Pretože to nedokáže nijaká iná disciplína, zdá sa, ako by išlo o filozofické postoje a filozofické prístupy. Ale v skutočnosti sú to postoje, ktoré nemusí sprostredkovať nijaká filozofia, práve tak, ako kostra nemá povahu röntgenových lúčov, hoci sú to práve ony, ktoré dovoľujú „vidieť“ ju v živom tele. Vyjasňovanie pravej povahy oných základných postojov a prístupov k svetu je, prirodzene, i pre filozofiu veľmi neľahká úloha. Niekedy musia prejsť celé epochy, kým filozofia rozpozna niektoré zložky špecifického, ale v danej epoche všeobecného a v tejto všeobecnosti samozrejmeho prístupu k svetu, veciam, udalostiam atď. To preto, lebo predpokladom vecného vystihnúť skutočnej povahy najzákladnejších štruktúr určitého prístupu k svetu a určitej životnej orientácie je vždy prinajmenšom metodický odstup, ktorý je zase možný iba pri skutočne realizovanej alternatívnej orientácii. Ako príklad nám môže poslúžiť pre európske dejiny rozhodujúci epochálny zvrät minulostnej orientácie na orientáciu budúcnostnú.

Samotná filozofia vznikla, či skôr bola vynájdená len niekedy v 7. stor. pr. Kr. Predtým vládli po dlhé tisícročia v ľudských hlavách aj v spoločnosti mýty. Každý mýtus bol samozrejme oveľa viac, než len rozprávanie o bohoch; bol vždy aj a predovšetkým určitým typom rozvrhu ľudského života. Mal dosť vnútornej presvedčivosti a aj organizačnej sily. Moderný intelektualizmus (najmä pozitivistického razenia) poníma mýtus predovšetkým či dokonca len ako nevedecký pokus o vysvetlenie

nepochopiteľných skutočností primitívnej mysle. To vôbec nezodpovedá skutočnosti; mýtus bol vždy predovšetkým presvedčivým odôvodnením určitého spôsobu života a návodom na konkrétne praktické konanie. Všeobecnou formou takého zdôvodnenia a návodu bol odkaz na božské pravzory, ktoré treba napodobovať, ak sa len nemáme zrútiť do priepasti chaosu a ničoty. Každé konanie, každý jednotlivý počin mal svoj vzor v pôvodnom, prapôvodnom konaní alebo počine niektorého z bohov alebo héroov; mohol dosiahnuť cieľ a tak dosiahnuť zmysel iba čo najpresnejšou nápodobou onoho pravzoru. Každá odchýlka, každá nepresnosť mohla byť príčinou neúspechu; preto o činoch božských prapredkov jestvovali rozsiahle rozprávania, v ktorých malo byť zachytené a zaznamenané všetko podstatné. Pravzory boli niečím daným, raz navždy hotovým a uzavretým; zmysluplnosť sa preto viazala na túto danosť, hotovosť, uzavretosť, slovom, na minulosť. Plnosť a dokonalosť bola daná na počiatku času; všetko neskoršie žije z tohto počiatku, vracia sa k nemu a je jeho viac či menej dokonalým napodobením. To, čo bohovia a héroovia v praminulosti učinili, je správne (pravé) preto, lebo to učinili oni a pretože to učinili na začiatku; od tej doby je to norma pre všetky ľudské činy a pre celý ľudský život (samozrejme, ak človeku nie je uložená hranica v nejakom tabu).

Grécka filozofia sa obyčajne chápe ako odmietnutie a kritika mýtov. To však nie je pravda všeobecne, ale len v určitom veľmi obmedzenom zmysle. Dajú sa uviesť výroky, ako je napríklad tento Xenofanov: „Všetko to bohom v básňach svojich Homér a Hesiodos pripísali, všetko to, čo zdá sa byť u ľudí hriechom a hanbou, kradnúť a cudzoložiť a navzájom podvádzať sa.“ Podobne v Platónovom dialógu Euthyfron, sa Sokrates pýta Euthyfrona: „Či si ty myslíš, že naozaj je medzi bohmi vojna jedných proti druhým i že sú medzi nimi hrozné nepriateľstvá a boje mnohé a iné také veci, o akých vyprávajú básnici?“ Samozrejme, tu uvedeným gréckym filozofom nešlo o nejaké moralizovanie, ako to zaiste vysvitá i z ústrednej otázky, ktorú potom Sokrates položí Euthyfronovi: „A či je zbožné preto milované bohmi, že je zbožné, alebo preto je zbožné, že je milované?“ Na tejto otázke vidíme filozofický odstup: tam, kde mýtus uzavrel každú ďalšiu cestu otázkam (tým, že konštatuje: to a to učinil ten a ten boh), tam filozof odmietne považovať skonštatovaný fakt za poslednú inštanciu a prechádza na novú, vyššiu rovinu, z ktorej sa chce kriticky pozrieť i na tento skonštatovaný fakt. Pravdaže, to je možné len za predpokladu, že takúto novú rovinu nájde a odhalí - a že táto rovina má svoje vlastné, a teda inakšie normy. V našom prípade normy zbožnosti už neboli jednoducho dané božskými činmi ako nejakými raz navždy platnými pravzormi, ale samotné tieto božské činy boli merané normami, ktoré platili a boli záväzné aj pre bohov. Filozofia tu

prekračuje dané inštancie, aby odhalila inštancie nové, vyššie, závažnejšie. Alebo naopak, poukazuje na vyššie, všeobecnejšie inštancie, ktorými sa majú kriticky zmerať doterajšie všeobecne uznávané inštancie. Nepochybne, odstup tu je; je len otázne, či je to odstup dostatočný.

Pýtajme sa: čím sa tieto nové inštancie zásadne odlišujú od doterajších? Zaiste sú menej náhodné, menej zviazané s konkrétnymi situáciami (či už božskými alebo ľudskými), sú oprostené od historiek a povedačiek – ale takisto sú zakotvené v prvopočiatkoch, v pramínulosti, v nadčasovosti. Historiky o bohoch sa odstránili, aby sa čo najpresnejšie vymedzil pojem či idea; „božský pravzor“ tak síce dostáva novú podobu, ale zostáva pravzorom, ktorý z minulosti organizuje prítomnosť. Mýtus tak vo svojej podstate nie je odstránený, ale racionalizovaný: z božských pračinov sa stávajú božské idey Platónove alebo odveké formy Aristotelove, večné pralátky Empedoklove či večné atómy Demokritove atď. Dôsledky tohto spôsobu myslenia vidíme dodnes v uzlových bodoch modernej prírodovedy: experiment sa považuje za platný len vtedy, ak ho za rovnakých podmienok možno reprodukovat' s rovnakým výsledkom. Nie je to nezmyselné a ani to neuvádzam preto, že by som chcel znížiť hodnotu tohto veľmi rešpektabilného vedeckého postulátu. Mýtus tiež nebol nezmyselný; ak z neho takáto zásada zostala až do modernej doby, svedčí to skôr pre mýtus než proti vede. Ale zároveň to poukazuje na hranice tejto konkrétnej vedeckej zásady: keby sa ukázalo, že uzlové vývojové prelomy v dejinách života nemožno (nie prakticky, ale principiálne) reprodukovat', značila by podobná zásada – pokiaľ má absolútnu platnosť v medziach svojich zámerov – že napr. vznik nových kmeňov, čeladi, rodov a druhov sa nemôže stať predmetom vedeckého rozboru. A ak je niekto taký radikálny, že za skutočné považuje iba to, čo je vedecky poznateľné (a pod vedeckosťou rozumie napr. zásadu reprodukovateľnosti experimentov), potom vznik nových kmeňov, čeladi, rodov a druhov musí považovať za neskutočný. Zmyslom uvedeného príkladu je ukázať, že veda a vedeckosť, nelegitímne spojená s absolutizáciou niektorých noriem a kritérií, ktoré sú v bežnej praxi ináč celkom užitočné, sa môže stať prizmou, ktorá celé etáže skutočnosti jednoducho odfiltruje. Hlavne sme však chceli ukázať, že každý odstup nie je vždy dostatočný a že v danom prípade filozofia predlžovala a vylepšovala určitú životnú orientáciu, určitý prístup k svetu, ktorý v reflexii nedokázala vyvieš' na svetlo, lebo nenašla alternatívny prístup, bez ktorého potrebný odstup na náležitej rovine je jednoducho nemožný.

Životný štýl, životná orientácia majú rozličné roviny, t. j. ich štruktúra sa rozvíja na niekoľkých úrovniach. Revízia a reštruktúracia periférnejšieho okruhu nemusí vždy značiť rovnako prenikavú zmenu v okruhu

centrálnejšom. Z nášho príkladu je očividné, že odstránenie historiek o bohoch ešte vôbec nenarušilo základnú orientáciu na minulosť (praminulosť), na nadčasovosť, na danosti. Pri všetkej racionálnej prenikavosti zostala filozofia zakotvená v onom základnom životnom zacielení, v onom štýle, ktorý sa od budúcnosti odvracal, ktorý nedôveroval ničomu novému (ak by sa to len neprezentovalo ako „kedysi nové“, ako teraz už daný hotový pravzor), ktorý dokonca pociťoval hrôzu pred otvorenou priepasťou neprehľadnej plurality možného. Tento mýtický životný štýl a jeho štrukturálna orientácia na minulosť vznikali, pravdaže, mnoho tisícročí pred filozofiou a teda nemôžu byť jej produktom; je to skôr tak, že filozofia, ako reflexia základnej životnej orientácie, túto orientáciu prečisťuje, zbavuje okrajových či cudzorodých prvkov, vnútorne ju zjednocuje a integruje. Súčasne to však značí prenikavé odcudzenie, sploštenie a stratu schopnosti prakticky sa angažovať vo svete. Celá grécka filozofia je viac-menej odôvodňovaním nevyhnutnosti odvratu od toho, čo podlieha zmene, teda aj od všetkého, čo zmenu spôsobuje, čiže od praxe. Prax je okrajovo nevyhnutná, patrí k celej poklesnutosti odvodenej existencie, no niet v nej nič pravého, nevedie k pravde, ale odvádza od nej. Človek sa môže upnúť k pravde ako k cieľu nie činnosťou, praktickou aktivitou, výkonom, ale nečinnosťou, tým, že zanechá každú aktivitu a oddá sa nazeraniu (t. j. teórii v pôvodnom zmysle). Takéto vyostrenie dosiahlo bezpochyby pozoruhodnú koherenciu a vnútornú logickosť, ale iba za tú cenu, že vytesnilo celú praktickú životnú orientáciu. Pravda, to bolo možné len v rovine myšlienkovej, nie prakticky. Ak bol funkciou mýtu návod na praktické konanie, tak z hľadiska praktických životných požiadaviek je grécka filozofia výrazným úpadkom. Rádlove provokujúce sudy o úpadkovom gréckom intelektualizme majú pravdivé jadro. Úpadok gréckeho myslenia v helenistickej dobe nie je len výrazom úpadku a rozkladu spoločenských štruktúr, ale má vnútorné zdroje. Obrat k etickej problematike bol iba nevynachádzavou cnosťou z teoretickej núdze a bezradnosti. Preto orientálne mýty našli dvere do gréckej spoločnosti opäť otvorené. Filozofia nedokázala novému náporu vzdorovať a uzatvárala s mýtom kompromisné syntézy.

V tom čase sa už naplno rozvíjal epochálny zápas medzi gréckym spôsobom myslenia, a najmä onou prastarou orientáciou na minulosť, a novou „náboženskou“ sektou a jej učením i jej novou životnou orientáciou – totiž s kresťanstvom. Tento zápas mal svoju dlhú prehistóriu; jeho počiatky boli späté ešte s aktívnym úsilím židovských vzdelancov sprostredkovať vtedajšiemu po grécky hovoriacemu svetu svoje vlastné tradície (vrchol môžeme vidieť v Septuaginte). Dejiny kresťanstva, ktoré nadviazalo na

najlepšie židovské tradície a ktoré sa hneď v prvých desaťročiach svojej existencie muselo stretnúť v ťažkom zápase s jedným z najvplyvnejších filozoficky ladených mýtov, teda s gnózou, sú i v nasledujúcich storočiach veľmi poučné. Ukazujú totiž, aké je ťažké udržať v praxi novú životnú orientáciu, ak nie sú poruke adekvátne myšlienkové prostriedky, ktoré by mohli plniť riadiace a kritické funkcie - a najmä v situácii, keď sa, naopak, priam ponúka vypracovaný myšlienkový aparát, ktorý vychádza z principiálne iného životného zamerania. Jedným z hlavných problémov celého ďalšieho európskeho myslenia bola prekládka najhlbšieho štrukturálneho zakotvenia filozofie, presadenie filozofického stromu do novej pôdy (pravdaže, každá metafora pokulháva). Zostáva faktom, že celá operácia, celý presun trvali nesmierne dlho; metafyzická tradícia gréckej filozofie sa presadzovala vytrvalo, pritom sa len nepatrne deformovala, zato o to viac deformácie spôsobovala. Jej definitívna porážka však bola neodvratná, lebo nedokázala integrovať celý ľudský život, ktorý nie je len intelektuálny a teoretický, ale aj - a najmä - činný a praktický. Kresťanstvo nadhlo podľahlo onej gréckej „nálade“ odvratu od praxe a od sveta vôbec, nespočetne razy sa stalo ideologickou maskou mocenských záujmov a najmä v dobách césaropapizmu najrozličnejšieho razenia príčinlivo pomáhalo glorifikovať alebo mystifikovať (často oboje naraz) pravý stav vecí. Ale základná situácia už mala svoj rozvrh: bol tu nový životný postoj, nový životný štýl a prístup k svetu - a bola tu až do najjemnejších pojmových súvislostí vypracovaná reflexia, ktorá síce mala celkom inakšiu a novému životnému štýlu úplne neprimeranú vnútornú orientáciu, ale ktorá napriek tomu bola vysoko postavenou žrdkou a ktorá predovšetkým ako prvá obhliadla základné štruktúry priestoru filozofickej reflexie, štruktúry, ktoré nie sú dané filozofickou ľubovôľou, ani nie sú filozofickým produktom. Skôr alebo neskôr muselo dôjsť k tomu, že niektorej línii filozofického myslenia sa podarí nastaviť antény svojho porozumenia tým smerom, ktorý bude - v súlade s novou praktickou orientáciou európskeho a Európou poznačeného ľudstva - obrátený do budúcnosti, s orientáciou, ktorá to najdôležitejšie a hlavné s nádejou očakáva ešte len v dňoch, ktoré majú nastať. Až táto nová filozofia, ktorá sa už neuspokojí s púhou racionalizáciou mýtologickej orientácie archaického človeka, ale ktorá bude v stave racionálne odvrhnúť mýtus v jeho najhlbších základoch a najskrytejších štruktúrach, až ona dovoľí prekonať tú najjemnejšiu, najlepšie skrytú a zastrenú schizofrenickosť, ktorá najprenikavejšie ovplyvňuje náš život a ktorá nie je chorobou jednotlivca ani jednotlivej spoločnosti, ale ktorá je zatažením a chorobou celých eónov.

Samozrejme, každá filozofia, ktorá stratí schopnosť dištancu a svoju úlohu vidí len v podoprení jestvujúcich štruktúr, sa stáva „falošným vedomím“, čo zakrýva a falšuje pravdu. Filozofia, ktorá sa spreneveruje svojej kritickej funkcii, sa vždy, prv alebo neskôr, stane „svätožiarou slzavého údolia“. Nová filozofia bude stále viazaná normou a poslaním, ktoré pred 125 rokmi formuloval Karol Marx: vzdať sa ilúzií o svojom postavení. To, pravdaže, značí nielen súkromný, ale všeobecný záväzok: filozofia musí napomáhať tomu, aby sa ľudia vôbec vzdali ilúzií o svojom postavení. Marx, v duchu filozofie praxe, preložil túto požiadavku ihneď do roviny celkom neteoretickej, neabstraktnej praxe: treba prekonať postavenie, v ktorom sú potrebné ilúzie. Kritická, kontrolná, ba strážna úloha filozofickej reflexie sa nikdy nekončí; veď iba budúcnosť ukáže oveľa prenikavejšie než súčasnosť, čo je skutočnosť a čo ilúzie. A filozofia, práve nová, novoorientovaná filozofia musí byť vždy oveľa dôvernejšie spätá s tým, čo príde, než s tým, čo je dané. Iba tak sa môže stať a môže zostať primeraným myšlienkovým prostriedkom životného štýlu, ktorý svoju zmysluplnosť zakotvuje v tom, čo ešte nie je.